

## ПРЕДИКАТ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ СЕМАНТИЧНОГО СИНТАКСИСУ

**Предикат у структурі речення : [монографія] / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. – К. ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. – 408 с.**

У сучасній синтаксичній теорії помітне дедалі активніше розгортання лінгвістичних досліджень, присвячених проблемам репрезентації семантичної структури речення формально-граматичними засобами. Такі дослідження сприяють не лише подальшій розбудові методологічних засад синтаксичних студіювань, а й уможливають нове витлумачення мовних фактів у їхній системно-структурній організованості, істотно збагачують новітніми узагальненнями лінгвоукраїністику, відкривають цікаві перспективи для вивчення граматичного ладу української мови. У цьому аспекті колективна монографія “Предикат у структурі речення” поглиблює предикатоцентричні теорії, оскільки дає змогу з’ясувати механізми творення предикатних знаків в українському мовному континуумі. Зокрема, здійснено ґрунтовний аналіз семантико-синтаксичної структури елементарних і неелементарних речень, організованих різноранговими предикатними синтаксемами, що відображають особливості концептуалізації, закономірності категоризації світу. У рецензованій праці явище предикації витлумачено “розширено, як вияв взаємодії не одного, а кількох семантичних компонентів, що так чи так здійснюють характеристику предикативного центру” (с. 8).

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю загальноновизнаної семантичної диференціації предикатів, яка б ґрунтувалася на послідовних класифікаційних засадах. Труднощі здійснення такої класифікації, на думку В.І. Ко-

ноненка, стосуються кількох моментів, найважливіший з яких – виокремлення обмеженої кількості диференційних змістових ознак у такий спосіб, щоб через їх комбінаторику можна було описати всі можливі семантичні типи предикатів (с. 7; 12). До того ж класифікація предикатних знаків, незважаючи на універсальний характер, апелює до конкретного лінгвістичного наповнення в кожній мові, оскільки предикатні значення маркують тісний зв’язок мовних функцій і поняттєвих категорій, властивих лексичній, морфологічній і синтаксичній системам.

Цілком мотивованою постає структура монографії, що охоплює вступну частину, чотири розділи як різнотипні ракурси висвітлення надкатегорії предикатності, післямову, список літератури, резюме та короткі відомості про авторів.

Для нас неоціненну вартість має “Вступ. Предикатоцентрична теорія в логіко-семантичному вимірі” (автор В.І. Кононенко). У цьому розділі органічно поєднані глибокі теоретичні положення з окресленою проблематики, широка філологічна ерудиція очільника граматичної школи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, величезний педагогічний досвід університетського професора й наукового керівника дисертаційних досліджень. Автор подбав, щоб читач належно підготувався до сприймання змісту праці й зорієнтувався, які теоретичні й методичні пріоритети реалізовані в ній. Це дуже місткі й глибокі міркування, у яких запропоновано, з одного боку, **комплексний підхід до кваліфікації предиката**, ураховуючи логіко-семантичний, семантико-синтаксичний і власне-семантичний принципи

аналізу, але “не на шляху їхнього змішування, перетинання, штучного поєднання, а на засадах послідовного розмежування, на умовах можливого використання різних підходів і принципів” (с. 10), а з іншого боку, – **коло актуальних, дотепер не розв’язаних питань**, зокрема: дихотомії “предикат – предикація” (с. 11), “предикат – присудок” (с. 10; 15), “предикат – дієслово” (с. 10–11), “предикат – прикметник” (с. 11); ідея семантичної автономії предикатів (с. 13–14; 16), їх ранжування (с. 7; 12–14 та ін.) і функційного навантаження у висловленні, дискурсі, пресупозиції (с. 15–19 та ін.); проблема врахування в семантичних дослідженнях лексико-семантичних компонентів висловлення (с. 12); питання номіналізацій загального інваріанта в його комунікативних і модальних реалізаціях, що, зі свого боку, спричиняє “проекції вивчення пропозиції на комплекс інших проблем – диктуму і модусу, істинності й хибності, ширості/неширості” (с. 17–25), різного роду функційно-прагматичних аспектів тощо. Автор акцентує увагу на феномені української мови, якій притаманні широкий потенціал предикатного вираження, кореферентність, трансформаційність багатьох синтаксичних конструкцій, їхні дериваційні можливості.

Проблемі типології предикатних компонентів присвячено перший розділ (с. 31–76), у якому здійснено семантичну діагностику предикатів чотирьох типів: *ментальних* (автор Н.М. Магас), *фактивних* (автор Я.В. Мудрак), *предикатів стану – фізичного* (автор І.С. Тимофєєва) та *емоційного* (автор О.А. Семенюк). Звернення до багатоаспектної проблематики, пов’язаної із функціонуванням зазначених фундаментальних конструктів у семантико-синтаксичній структурі речення української мови, уналежнення низки теоретичних питань, що стосуються метамовних аспектів дослідження, робить монографію вагомим й актуальною на терені сучасних лінгвістичних досліджень. На ґрунті

цікавого ілюстративного матеріалу з творів класичної і сучасної української літератури, публіцистики автори переконливо увиразнили пропозиційну функцію предиката загалом, його центральну позицію як носія динамічності/статальності, інтенційності, іллокуції, предикації. У такому вимірі предикат, безумовно, стає свого роду “семантичним витоком” (за В.І. Кононенком) подальших визначень і кваліфікацій, основного моделювання речення.

На особливу увагу заслуговує другий розділ “Семантична структура речень з предикатами різних форм вираження” (с. 126–209), що репрезентує функційну морфолого-синтаксичну концепцію в українському мовознавстві. Концептуальні засади, узагальнення й висновки перших двох підрозділів (2.1 і 2.2) поглиблюють уже відомі та формують нові знання про засоби вираження предикатної синтаксеми та її ономазіологічне значення. Зокрема, розглянуто загальні категорійні ознаки периферійних частин мови – *прикметника* (автор І. В. Кононенко) та *прислівника* (автор О. М. Федурко), що спеціалізуються на вираженні статичної ознаки та функціонують у структурі речення внаслідок зниження рангу предиката, тобто переведення його з центральної позиції в периферійну. Аналіз реченнєвотвірного потенціалу ознакових слів узагальнено в чітких, присутніх і адекватних висновках: 1) у разі переміщення прикметника в інші (неприкметникові) синтаксичні позиції він утрачає характерні граматичні ознаки й набуває відповідних ознак іншої частини мови (зокрема дієслова); прикметник не може самостійно формувати предикативні члени речення без порушення “узгоджувальної гармонії” (вислів І. Вихованця) із взаємопов’язаним іменником-підметом, оскільки для того, щоб він став предикатом, потрібно актуалізуватися зв’язкою; 2) прислівник, виражаючи відношення між ознаковими словами, не може виконувати роль ані підмета, ані присудка (тобто не

входить до елементарної семантико-синтаксичної структури простого речення), ані узгоджуваного чи керованого поширювачів без синтаксичного переходу до інших частин мови; для прислівника характерні детермінантна і придієслівна позиції поширювача означально-обставинного типу, у яких він набуває ознак вторинної предикатної синтаксеми у складі простого неелементарного речення.

Не менш цікавими й глибокими за змістом є наступні два підрозділи монографії (2.3 і 2.4), у яких установлено вплив комунікативної інтенції на синтаксичне моделювання діалогічних та монологічних ситуацій мовлення, на вибір певних синтаксичних одиниць – від синтаксеми, носія елементарного змісту, до складного синтаксичного цілого, тексту – для втілення й реалізації авторського задуму. Показово, що на тлі виокремлених структурно-семантичних особливостей *номінативних* (автор З. З. Коржак) і *незакінчених речень* (автор В.І. Питель) увиразнено антропозорієнтованість предикатних компонентів, яким притаманна вербалізована образність, раціональна й емоційна експресивність, актуалізація підтексту, але передусім – інтенційна інтерпретація об'єктивного змісту речення, що формує іллокутивну силу висловлення, спрямовану на адресата.

Центральною проблемою третього розділу стала проблема ускладнення предикативної семантики простого речення (с. 210–299) через уведення до його семантико-синтаксичної структури вторинних предикатних синтаксем, виражених морфолого-синтаксичними засобами, зокрема, синкретично – *дієприслівниками* (автор М.І. Ковбанюк), *інфінітивами* (автор О.Б. Гургула), *прийменниково-субстантивними комплексами* (автор О.Д. Воробець); аналітично – *стійкими дієслівно-іменними сполуками* (автор В.Б. Гошилик). У такий спосіб можемо простежити своєрідність семан-

тичної, морфологічної та синтаксичної спеціалізації зазначених слів.

Плідною, на нашу думку, є авторська констатація, що головні категорії слів української мови формувалися задля забезпечення повнішого узгодження значень слів з їхніми функціями, номінації та предикації, а пізніше референції, предикації та модифікації, для того щоб розмежувати денотативні й сигніфікативні значення або ж тематичні та рематичні компоненти висловлення. У цьому аспекті істотним постає висновок, що мовні явища з різною формою репрезентації на поверхневому рівні можуть, однак, походити з однієї глибинної структури, маркувати однотипні семантико-синтаксичні відношення (предикатно-адвербіальні, предикатно-атрибутивні, перехідного типу тощо).

Досить важливі, оперті на конкретний мовний матеріал, спостереження четвертого розділу “Семантична категорійність предикатного ядра”, у якому обґрунтовано поняття “*інтервал*”, що виражає динамічну ознаку дієслівних предикатів – початок, розгортання, завершення, кратність та інтенсивність дії – на основі її кількісно-якісних ознак (автор В.М. Барчук); установлено семантичні ознаки *дебітивності*, що охоплює такі різновиди модального значення, як необхідність, повинність, вимушеність та ін., репрезентантами яких є предикати дебітивності (автор О.А. Дерев'янку); умотивовано засади дефінування й типології *перформативних дієслів* як стрижневих компонентів пропозицій (автор Ю.Г. Твердохліб).

У “Післямові” (автор В.І. Кононенко) узагальнено виконано аналіз проблеми, окреслено перспективи подальших студіювань предиката як “феномену реченнєвотворення”, зокрема “шляхів утягування у сферу впливу цього компонента інших, залежних від нього й детермінованих членів, а далі – умови формування текстових угруповань”, “створення поліпарадигми, в тому числі й дискурсивного рівня” (с. 365).

До монографії додано довідковий апарат – використані словники й наукову літературу. Завершують науковий виклад чіткі й змістовні резюме російською, польською та англійською мовами.

Оцінюючи рецензовану працю “Предикат у структурі речення” загалом, відзначимо її актуальність, об’єктивність зроблених узагальнень, їхню важливість для предикатоцентричної теорії, теорій предикації та номінації. Завдяки монографії ми маємо добрий ґрунт, який допоможе паралельно з ін-

шими науковими джерелами укорінювати в україністиці успішно апробовані граматичні інтерпретації, а також актуалізувати ще не розв’язані чи дискусійні для синтаксичної науки питання.

Книгу з успіхом використають не лише у вузьких колах лінгвістів, а й у широкому викладацько-студентському середовищі університетів, де зручно набувати корисних знань і вчитися мистецтву всебічного аналізу мовного матеріалу.